

Verklaringen van de bisschoppen van België
Nieuwe reeks nr. 40

POPULORUM COMMUNIO, verbondenheid tussen volkeren

*Pastorale brief van de bisschoppen van België
ter gelegenheid van 50 jaar encycliek
'Populorum progressio' van paus Paulus VI*

2017

Inhoud

I. Een planetaire barmhartigheid: de verbondenheid tussen volkeren	7
II. De blindgeborene: van uitsluiting tot verbondenheid en opdracht	9
1. Een blik van barmhartigheid	9
2. Een gebaar van barmhartigheid	10
3. Verbondenheid tot stand brengen	10
4. Barmhartigheid als opdracht	11
III. De uitdagingen van de hedendaagse samenleving	13
1. Techniek en wetenschap: de noodzaak van een nieuwe manier van kijken	13
2. Economie: de noodzaak van een nieuw gebaar	14
3. Politiek: de noodzaak van een verbondenheid tussen volkeren	15
4. Ethiek: de noodzaak van een opdracht	16
IV. Engagement dringt zich op	18
1. Sociale gerechtigheid of de blik van barmhartigheid	18
2. Solidariteit of een gebaar van barmhartigheid	19
3. De verbondenheid tussen volkeren of een barmhartige omgang	23
4. Een opdracht in het belang van de schepping, of een Kerk in ‘transitie’	26
V. Besluit	29

Dierbare broeders en zusters

Dansen we op een vulkaan die op het punt staat uit te barsten? Tal van gebeurtenissen zouden het ons doen geloven. De verschrikkelijke verwoesting van Aleppo in december 2016, de oorlogssituatie in Syrië en Irak, het staatsterrorisme, de vele aanslagen in het Midden-Oosten en Europa, sluimerende oorlogen in Afghanistan, de ontelbare pogingen van Afrikanen om de Middellandse Zee over te steken om te ontsnappen aan hun onzeker bestaan en oorlogsgeweld, dat alles verontrust ons, vooral ook omdat talrijke vluchtelingen uit die regio's naar Europese landen komen en onze samenlevingen destabiliseren. Daarbij creëren technologische en economische mutaties nieuwe situaties van mondialisering, van verrijking voor de enen en verarming voor de anderen. Dat stellen we ook vast in ons eigen land. Het ecologisch onevenwicht, de klimaatverstoringen en de toenemende vervuiling veroorzaken bovendien dreigende en destructieve onrust. Als verantwoordelijke burgers en christenen moeten we deze wanverhoudingen en onrechtvaardigheden analyseren en erop reageren vanuit het Evangelie en de sociale leer van de Kerk.

Dag op dag vijftig jaar geleden, op Paasdag 26 maart 1967, maakte paus Paulus VI zijn encycliek *Populorum progressio*, over de ontwikkeling van de volkeren, wereldkundig. De paus verbreedde daarin de sociale leer van de Kerk door op te roepen tot economische ontwikkeling en sociale gerechtigheid voor alle volkeren. In heel onze Kerk ontstond een solidariteitsbeweging, die door paus Paulus VI op 6 januari 1967 in de steigers werd gezet met de oprichting in Rome van de *Commissie Rechtvaardigheid en Vrede* en zich van daaruit verspreidde over vele landen. Dit alles vond plaats op het historische moment van de dekolonisatie. De Kerk in België kende sinds het begin van de jaren '60 al voorlopers van deze initiatieven: de campagnes van *Broederlijk*

Delen voor hulp aan bevolkingsgroepen in het zuidelijke halfrond, en de adventscampagne tegen allerlei vormen van kansarmoede in eigen land. In de sterke liturgische tijden van de veertigdagentijd en de advent roepen *Broederlijk Delen* en *Welzijnszorg* vandaag op tot solidariteit en ze helpen de situaties van sociale kwetsbaarheid overal ter wereld beter te begrijpen. *Caritas international* helpt vooral bij noodsituaties. In dit perspectief is deze brief een uitdieping van onze pastorale brief van 13 oktober 2015 over de vluchtelingen: *Samen leven met vluchtelingen en migranten, onze broeders en zusters*. We vertrekken nu vanuit de encycliek *Populorum progressio, de ontwikkeling van de volkeren*, van paus Paulus VI en paus Franciscus heeft ons met de barmhartigheid een sleutel aangereikt die ons brengt bij een *Populorum communio, een verbondenheid tussen volkeren*, in de zorg om het gemeenschappelijke huis, de planeet Aarde.

1 Een planetaire barmhartigheid: de verbondenheid tussen volkeren

Het Jubeljaar dat paus Franciscus in november vorig jaar feestelijk afsloot, stond in het teken van de barmhartigheid. “De Heilige Deur van de Sint-Pietersbasiliek werd gesloten. Maar de poort van barmhartigheid van ons hart blijft wijd open staan. We hebben geleerd dat God begaan is met ons opdat ook wij Hem navolgen en begaan zouden zijn met onze broeders en zusters¹”. De paus wil ons een sleutel aanreiken om het christelijke geloof op een vernieuwde en creatieve manier te beleven.

Dit vormt de basis om bij het begin van deze veertigdagentijd dieper na te denken over de sociale impact van de barmhartigheid. De paus reikte veel aan om de sociale leer en het engagement van christenen in de samenleving te bevorderen. Het is nu aan ons om dat te integreren in de context van ons land.

Er zijn vandaag vele uitdagingen: denk maar aan de sociale rampen zoals de sluiting in ons land van grote vestigingen van bedrijven zoals Caterpillar in Gosselies en Ford in Genk, de collectieve ontslagen in verschillende banken of het schrappen van banen als economische strategie. De armoede neemt toe. Sommigen vinden geen werk of aangepaste woning. Er zijn de mondiale drama's veroorzaakt door oorlogen, aanslagen en wantoestanden, die in ons land voor een forse stijging van het aantal migranten en vluchtelingen zorgen en hun integratie bemoeilijken. Christus vraagt dat we niet onverschillig blijven voor al die problemen en er niet door verlamd raken. Hij schenkt kracht dankzij zijn barmhartigheid, die zich vertaalt in de daadkracht van christenen voor een betere wereld.

---

1 Paus FRANCISCUS, apostolische brief *Misericordia et misera*, 20 november 2016, § 16.

Sinds 1967 is er veel geëvolueerd: er is vooruitgang geboekt, maar tegelijk dienen nieuwe uitdagingen zich aan. De economische vooruitgang kwam vaak ten goede aan de elite zonder dat brede lagen van de bevolking ervan konden meegenieten. De economie groeide, maar werkgevers investeerden hun winst niet opnieuw ten voordele van hun werknemers en de lokale ontwikkeling, waardoor grote ongelijkheden ontstonden. Paus Franciscus noemt de beproevingen die onze wereld nu meemaakt bij naam. In zijn encycliek *Laudato si'*, roept hij op om “zowel de schreeuw van de aarde als die van de arme te horen”² en geeft hij de aanzet voor een integrale ecologie. In zijn apostolische exhortatie *Evangelii Gaudium* pleit hij voor sociale integratie van de armen in de samenleving en tegen elke vorm van ongelijkheid, met als argument dat “de sociale ongelijkheid de wortel is van alle kwalen in de samenleving”³. Ook de communicatie- en transportmogelijkheden blijven maar toenemen, en brengen volkeren en culturen dichter bij elkaar. Die nabijheid leidt tot wederzijdse ontdekkingen, maar evengoed tot ruzies en conflicten. Grote uitdagingen als milieuvervuiling en het risico om het ecologische evenwicht van de planeet te vernietigen, moeten worden aangepakt. Deze nieuwe situatie vereist niet alleen de ontwikkeling van de volkeren, maar ook de verbondenheid tussen de volkeren om zich samen in te zetten voor de toekomst van de planeet.

De sleutel om tot deze verbondenheid tussen volkeren te komen, is de barmhartigheid. Het komt erop aan een hart te hebben voor wie in de miserie zit, zoals de paus het zegt. Het gaat om een nieuwe gevoeligheid, die zich laat uitdagen door de ander en die leidt naar een nieuwe houding.

---

2 Paus FRANCISCUS, encycliek *Laudato si'*, 2015, § 49.

3 Paus FRANCISCUS, apostolische exhortatie *Evangelii gaudium*, 2014, § 202.

2 De blindgeborene: van uitsluiting tot verbondenheid en opdracht

We luisteren naar het Evangelie van de vierde zondag van de veertigdagentijd (26 maart 2017) over de blindgeborene (Joh 9,1-41) om ons tot gids te zijn. Het laat een man zien die door iedereen verstoten wordt. Jezus wordt geconfronteerd met een schijnbaar uitzichtloze situatie: een man met een oogafwijking die al alles heeft geprobeerd om te kunnen zien, maar zonder resultaat. Hij zit op een doodlopend spoor. Zijn situatie lijkt op de uitzichtloosheid van onze wereld waarin zowel de schreeuw van de arme als die van de aarde te horen is. De blindgeborene geneest in vier stappen en die stappen vormen de leidraad voor onze brief. We kunnen ze in vier woorden vatten: blik, gebaar, verbondenheid en opdracht.

1. Een blik van barmhartigheid

De manier waarop Jezus naar de blinde kijkt, verschilt van de blik van de andere omstaanders. Het is een barmhartige blik. De leerlingen hebben een afstandelijke blik als ze zeggen: *Wie heeft er gezondigd, hijzelf of zijn ouders?* Het is een koude, zelfs achterdochtige blik. Sommige farizeeërs hebben een verwijtende blik: *Zo iemand komt niet van God, want Hij onderhoudt de sabbat niet.* De ouders van de blinde zijn bang: *Wie zijn ogen geopend heeft, dat weten wij evenmin.* Jezus reageert totaal anders. Hij heeft een frisse kijk en zegt: *Niet aan zijn eigen zonde, en evenmin aan die van zijn ouders is het te wijten.* Jezus vermijdt elke beschuldiging. Hij neemt een barmhartige houding aan die zich richt op de toekomst van de persoon en niet op zijn verleden.

2. Een gebaar van barmhartigheid

Vervolgens doet Jezus iets. Hij maakte wat slijk van zand en speeksel en Hij *streek dat op de ogen van de blinde*, vertelt de evangelist. Dit 'zalvende' gebaar is zowel religieus als teder. Jezus treedt de blinde tegemoet. Hij haalt hem uit zijn anonimiteit en plaatst hem in het middelpunt van de belangstelling. De misprezen en verworpen persoon staat nu in het centrum. Jezus' manier van doen geneest, als een uitnodiging om lijdende mensen, dichtbij of veraf, nabij te zijn met een teder en barmhartig gebaar, in het *gemeenschappelijk huis* dat de aarde is.

3. Verbondenheid tot stand brengen

De blinde man is niet onmiddellijk genezen. Hij moet iets doen voor zijn genezing. Zo wordt hij iemand die zijn eigen bevrijding bewerkt. Hij wordt uitgenodigd zich te wassen in het Siloam-bad. Hij moet zijn deel doen en persoonlijk geloven. *De man ging er naartoe, waste zich en kwam ziende terug*, zegt het Evangelie. Hij kan opnieuw zien omdat hij heeft geluisterd en Jezus geloofde! *Jezus heeft me gezalfd*, zegt hij. In de Griekse tekst van het evangelie⁴ is zalven verwant aan het woord *Christus*, wat de Gezalfde betekent. De blinde wordt net als Jezus een gezalfde. Jezus betreft de blindgeborene bij zijn genezing. Hij maakt hem tot auteur van zijn eigen leven. Jezus verricht een daad van barmhartigheid en verbondenheid. Door die betrokkenheid werkt de man mee aan zijn eigen redding. De blinde wordt een persoonlijkheid en zelfs een gespreksonderwerp. Jezus plaatst de arme in het centrum en door het debat dat erop volgt, verkondigt de blinde, ondanks zijn eigen uitsluiting, een sociale visie om te strijden tegen een samenleving die mensen uitsluit. Jezus beklemtoont de omkering van

---

⁴ *Epechrisen*

de situatie: *niet-zienden zullen zien* (Joh 9,39). Met die visie herstelt Jezus de maatschappelijke verbondenheid met de blinde. Hij brengt een verbondenheid tussen volkeren tot stand, een gemeenschap die niet berust op uitsluiting en overheersing, maar wel op bewustwording, betrokkenheid en waardering van de afgewezen persoon.

4. Barmhartigheid als opdracht

De blinde zet ook stappen op de weg van geloof en herkenning. Over Jezus zegt hij dat *Hij een profeet is*. Dan verdedigt hij Hem tegenover anderen: *Naar zondaars luistert God niet*. De blinde man is niet alleen lichamelijk genezen, maar ook geestelijk: hij wordt een apostel. Als Jezus de genezen blinde man opnieuw ontmoet, vraagt Hij hem: *Geloof u in de Mensenzoon? Wie is dat?*, antwoordt de blinde. *U hebt Hem ontmoet!*, zegt Jezus. *Heer, ik geloof*, antwoordt hij. Dit is de geloofsbelijdenis van iemand die bemind wordt met barmhartigheid en die, als hij de blik van God herkent, deze beantwoordt. De blinde man krijgt een *innerlijk* gezichtsvermogen om Jezus te herkennen. Hij doorloopt een geestelijk proces. Door zelf daadwerkelijk mee te werken aan zijn genezing en door zich zoals Jezus persoonlijk te engageren, deelt hij in Jezus' barmhartigheid. Hij vindt vreugde en licht en wordt zelf een drager van barmhartigheid. Hij is op weg naar een nieuwe manier van leven en samenleven. De ontmoeting met Jezus deblokkeert de situatie en een geheel van omschakelingen opent een nieuwe wereld. Zoals Jezus zelf zegt: *Een duidelijke scheiding ben Ik in deze wereld komen brengen: de niet-zienden zullen zien, en de zienden zullen blind worden* (Joh 9,39). Die verandering doet denken aan de ecologische *transitie* die vandaag zo broodnodig is.

Kortom, deze gebeurtenis is een oproep om te blijven geloven dat barmhartigheid uitsluiting kan terugdringen en dat in de samenleving een verbondenheid kan ontstaan die zelf barmhartigheid uitdraagt. Zoals de genezing van het lichaam uitmondt in de genezing van de ziel, durven we hopen dat de bevordering van ontwikkeling uitmondt in een spirituele ontdekking en een nieuwe zin geeft aan de opdracht tot barmhartigheid.

3 De uitdagingen van de hedendaagse samenleving

Vooruitgang op diverse domeinen kenmerkt onze samenleving. Toch komen veel ontwikkelingen lang niet iedereen ten goede en ze veroorzaken ook uitsluiting. Ze vormen echte uitdagingen voor de hedendaagse samenleving. Technologie bijvoorbeeld is enorm geëvolueerd, maar niet toegankelijk voor iedereen. Het lijkt wat op het Siloam-bad dat ontoegankelijk was voor de blindgeborene, tot iemand als Jezus hem de weg wees tot deze bevoorrechte therapie.

Typisch voor onze moderne wereld is de autonomie van iedere sector van de menselijke activiteit. Technologie, wetenschap, politiek, economie en ethiek hebben elk hun eigen zelfstandigheid⁵. Die autonomie realiseert vooruitgang, maar leidt ook tot uitsluiting. Iedere sector kent zijn eigen logica en streefdoelen. Er is geen hogere rede die alles reglementeert. Integendeel, men zou kunnen zeggen dat elke sector functioneert als een nieuwe religie: de religie van de technologie, die van de wetenschap, van de politiek of de economie.

1. Techniek en wetenschap, de noodzaak van een nieuwe manier van kijken

Heel opvallend op technologisch vlak is het feit dat voortdurende vernieuwingen onze levensstijl veranderen. De computer, de smartphone en de verdere digitale ontwikkeling veranderden radicaal het dagelijkse leven op alle continenten en globaliseerden de wereld. Door de digitale technologie heeft in Afrika een hele generatie zich enigszins kunnen losmaken van het gewicht van de traditionele oudercultuur

---

5 Jean Ladrière, *Le panorama de l'Europe du point de vue de la philosophie et des sciences de l'esprit*, in Peter Hünermann (uitg.), *La nouvelle Europe. Défi à l'Église et à la théologie*, Paris, Cerf, 1994, p. 45-68

en maakt ze deel uit van een geglobaliseerde jeugd, die dynamisch is, meer individualistisch, maar met een grotere openheid. Toch volgt de technologiesector zijn interne logica waarover niemand controle heeft. Dit ontketent een voortdurende concurrentie tussen nieuwe technologieën en ongecontroleerde automatisering van onze wereld. Tegelijk worden vele mensen van die technologische vooruitgang uitgesloten.

Er is ook een indrukwekkende vooruitgang op wetenschappelijk vlak. Ieder wetenschappelijk onderzoek wordt gedreven door interne wetenschappelijke doelen, maar houdt zich niet nadrukkelijk bezig met de sociale gevolgen ervan. Ook op dit vlak worden vele mensen uitgesloten van de wetenschappelijke ontwikkelingen.

De crisis die voortkomt uit de technocratische ontwikkeling heeft nood aan een nieuwe manier van kijken, een nieuw verstaan van de dingen. Zoals de manier van kijken van Jezus het startpunt betekende van de genezing van de blindgeborene, zo moet een nieuwe manier van kijken naar de wereld met zijn technische erfenis de spiraal van uitsluiting doorbreken. We geloven dat deze manier van kijken de sociale rechtvaardigheid dient, zoals we ook zullen toelichten in het laatste deel van onze brief.

2. Economie: de noodzaak van een nieuw gebaar

Op economisch vlak stellen we vast dat, sinds de val van de Berlijnse Muur, het kapitalistische systeem de wereld stuurt. Typisch is de overproductie die kapitaalsverhogingen, productiestijgingen en nieuwe investeringen mogelijk moet maken. Daarvoor zijn voortdurende aanpassingen nodig en een door economische groei bepaalde toekomstvisie. Dit systeem werkt met zijn eigen streefdoelen en met zijn onafhankelijke, wereldwijd verspreide, interne logica. Dit bewerkt een aanzienlijke economische vooruitgang, maar ook grote arbeidsongelijkheid. Als de mens niet meer direct dienstbaar

is, riskeert hij als een voorwerp te worden weggegooid. De productiewinsten worden niet opnieuw geïnvesteerd in de werkelijke economie, maar gekapitaliseerd met financiële rentabiliteit als enig doel. Door de financiële speculatie liggen kapitaalinkomsten hoger dan arbeidsinkomsten, De economie zorgt ervoor dat een grote groep niet deelt in de winst en ze stuurt ook de andere arbeidssectoren vanuit de heersende logica van rentabiliteit tegen elke prijs. Bedrijfssluitingen leiden tot verlies van tienduizenden banen, rechtstreeks en in de toeleveringsbedrijven.

De crisis, die voortkomt uit het *ongebreidelde* liberalisme, heeft nood aan een nieuwe attitude en een nieuw doortastend gebaar. Groei moet herbekeken worden want financiële winst dreigt de overhand te nemen op de reële economie. Op economisch vlak heeft Europa een grote rol te spelen in de wereld omdat het als eerste wereldmarkt een proces in gang kan zetten van respect voor consumenten en producenten, dat weerklinkt op wereldvlak. Zoals het gebaar van Jezus, die de blinde genas door slijk te strijken op zijn ogen, zo is in de economische wereld een nieuwe houding nodig om uit de spiraal van uitsluiting te ontsnappen. Dit gebaar is er een van actieve solidariteit, zoals we verduidelijken aan het einde van deze brief.

3. Politiek: de noodzaak van een verbondenheid tussen volkeren

Politiek is gebouwd op het sociale weefsel van alle burgers. Dit democratische uitgangspunt betekent een grote verbetering vergeleken bij de vele, vroegere dictatoriale systemen, die een elite bevoorrechtten. Maar in de dagelijkse realiteit blijkt dat achter die democratische façade, dictaturen en alleenheerschappijen schuilgaan die alleen enkelingen ten goede komen. Te dikwijls dient macht om, door corruptie, eigen rijkdom te behouden of zich te verrijken.

Een blik op de buitenlandse politiek en de internationale betrekkingen laat zien dat er een aanzienlijke vooruitgang is geboekt dankzij de supranationale instellingen. De Europese Unie is hiervan een mooi voorbeeld. Na de moordpartijen en vernielingen van beide wereldoorlogen bewerkte de EU verzoening tussen landen en een regularisatie van de economie. Maar in de confrontatie met de mondialisering, het uitbreken van nieuwe regionale oorlogen en de migranten- en vluchtelingenstromen plooiën sommige lidstaten op zichzelf terug, ondanks de initiatieven van de Unie. Ze verwelkomen met tegenzin de migranten en vergeten hun culturele waarden die steunen op “een steeds hechtere verbondenheid tussen de volkeren”⁶. De internationale politiek blijft op die manier gebaseerd op een evenwicht in de strijd tegen terrorisme en op een groeiend nationalisme. Dit is haar basisbeginsel. Zij aanvaardt niet gemakkelijk een hoger beleidsprincipe.

De crisis die voortkomt uit de mondiale anarchie en het niet-gecontroleerde geweld vragen om nieuwe internationale relaties. Zoals het contact van Jezus met de blindgeborene het startpunt is van een nieuw relationeel leven van de blindgeborene, zo moeten er nieuwe relaties komen tussen de volkeren, om de spiraal van het geweld te doorbreken. Die relaties komen overeen met de *verbondenheid tussen volkeren*, waarover meer in het vierde en laatste deel van deze brief.

4. Ethiek: de noodzaak van een opdracht

Een blik op het ethische vlak ten slotte laat zien dat ook daar de samenleving niet aangestuurd wordt door een transcendente norm. Zij schept haar eigen ethiek, die steunt op vrijheid en menselijke waardigheid. Dit leidt bijvoorbeeld tot een consensus over mensenrechten en ecologische maatregelen, wat een grote verbetering is ten opzichte

---

6 VERDRAG VAN ROME, 25 maart 1957, *Preamble*

van de willekeur die vaak zegevierde in menselijke relaties. Maar die eigen streefdoelen kunnen gemakkelijk leiden tot onverschilligheid tegenover de ander en tot een gebrek aan solidariteit en gerechtigheid. Sociale ongelijkheid is bron van geweld. Ethisch contradictorische oordelen veroorzaken interpretatieconflicten die uitmonden in tegenstrijdige standpunten en uitsluiting. Denk maar aan de debatten op ethisch vlak tussen mensen van verschillende samenlevingen en culturen. In *Gaudium et Spes*, constitutie van het Tweede Vaticaans Concilie, wordt “de juiste autonomie van het aardse” beklemtoond. Maar het concilie liet net zo goed zien hoezeer die aardse activiteiten door de zonde van de mens bedorven zijn en nood hebben aan heil⁷.

De mutatie die voortkomt uit de vervuiling van onze planeet en de uitputting van de grondstoffen vraagt een nieuw engagement van allen. Zoals de genezing van de blindgeborene een opdracht inhoudt, zo moet iedereen ontdekken dat hij een opdracht heeft om zorg te dragen voor de planeet, om de wereld van de vernietiging te redden. Die opdracht past in een wereld in een ecologische transitie zoals in het volgende deel zal worden uitgediept.

Samengevat: deze manier van werken, waarbij elke sector zijn eigen doelen nastreeft, leidt tot grote vooruitgang in elke sector, maar tegelijk ook tot tragische conflicten en uitsluitingen. Die verschillende uitdagingen vragen om verschillende engagementen, die we nu verder uitwerken.

---

7 TWEDE VATICAAANS CONCILIE, Pastorale constitutie *Gaudium et Spes*, 1965, § 36-41

4 Engagement dringt zich op

Geconfronteerd met deze uitdagingen kan men zich afvragen wat onze rol als christenen is en wat onze invloed is op de ontwikkeling van de wereld. De sociale leer van de Kerk reikt ons verschillende mogelijkheden aan, maar de handelingen en reflecties van paus Franciscus voegen er doorslaggevende elementen aan toe door te vertrekken van het begrip barmhartigheid.

1. *Sociale gerechtigheid of de blik van de barmhartigheid*

Sinds de encycliek *Rerum novarum* van paus Leo XIII (1891) is het concept ontstaan dat ieder mens recht heeft op een waardig leven. Dit concept steunt op de algemene gerechtigheid die later, onder impuls van de priesters Adolf Daens en Antoine Pottier⁸, sociale gerechtigheid werd genoemd. Als een mens in deze wereld wordt geboren, is hij door God gewild. Als zijn leven door God gewild is, moet het naar behoren geleefd kunnen worden, dus met waardigheid. Als het leven waardig moet geleefd worden, betekent dit dat het individu een behoorlijk loon moet kunnen verdienen. Deze redenering, eerst bedacht voor de westerse wereld, moet nu worden toegepast op elke mens. Die stap zette paus Paulus VI in zijn encycliek *Populorum progressio*. Sociale gerechtigheid houdt ook economische ontwikkeling van onderontwikkelde landen in: “De ontwikkeling beperkt zich niet tot louter economische groei. Wil er sprake zijn van een echte ontwikkeling, dan moet deze alomvattend zijn, gericht op de ontplooiing van iedere mens en van de gehele mens. Met recht heeft een groot deskundige verklaard:

---

8 Antoine Pottier, *De jure et justitia. Dissertationes de notione generali juris et justitiae et de justitia legali*, Liège, Ancion, 1900 ; Frans-Josef VERDOODT, *De zaak Daens. Een priester tussen Kerk en christen-democratie*, Leuven, 1992.

‘Wij zijn het er niet mee eens, dat men het economische scheidt van het menselijke en dat men de ontwikkeling losmaakt van de beschaving waartoe men behoort. Wat voor ons telt, is de mens, iedere mens, iedere groep van mensen, tot de gehele mensengemeenschap toe’⁹”.

Paus Franciscus werkte dit verder uit in *Evangelii gaudium* door aan te tonen dat sociale gerechtigheid, de sociale integratie van arme mensen vereist om hun kreet te kunnen horen: “De Kerk heeft erkend dat de vereiste om deze noodkreet te beluisteren, het bevrijdende werk is van de genade zelf in ieder van ons; het gaat dus niet om een taak die alleen aan enkelen is voorbehouden”¹⁰. Gerechtigheid houdt solidariteit in en is een noodzakelijke voorwaarde voor de verbondenheid tussen volkeren. Christenen zijn geroepen mee te werken met allen die bekommerd zijn om de sociale en ecologische gerechtigheid.

Deze nieuwe kijk op de mens is de barmhartige blik waarmee Jezus naar de blindgeborene keek. Die benadering houdt vooral de toegang tot technologie en wetenschap in. Sociale rechtvaardigheid is een coherent antwoord op de uitdagingen waarvoor wetenschap en technologie de wereld van vandaag plaatsnemen. Het is een analytische kijk die oproept tot inzet. Iedere christen die zich engageert om op dit vlak beslissende stappen te zetten, doorbreekt de cirkel van uitsluiting in wezenlijk maatschappelijke domeinen als technologie en wetenschap.

2. Solidariteit of een gebaar van barmhartigheid

Solidariteit is het middel om sociale gerechtigheid te bereiken. Instrumenten van solidariteit zijn de vakbonden, de beroepsverenigingen en de talrijke sociale initiatieven die een antwoord willen zijn op con-

---

9 Louis-Joseph Lebret, *Dynamique concrète du développement*, Parijs, Économie et Humanisme, les Editions Ouvrières, 1961, p. 28 geciteerd door Paulus VI, *Populorum progressio*, 14.

10 Paus FRANCISCUS, *Evangelii gaudium*, 2014, § 188.

crete noden. Deze dimensie werd gestimuleerd door Leo XIII en in 1931 verder ontwikkeld door Pius XI in zijn encycliek *Quadragesimo anno*, geschreven na de financiële crisis van 1929. Het ongebreidelde kapitalisme is op het niveau van iedere staat ingedijkt door sociale wetten, gestemd door een parlementaire meerderheid van ideologisch wisselende coalities.

Ook vandaag dragen acties, geïnspireerd door sociale gerechtigheid en evangelische solidariteit, bij tot de uitbouw van een mondiaal bestuur en een internationaal sociaal geweten die het onrecht kunnen indijken dat een doorgeslagen economie en vernietigende regionale oorlogen veroorzaken. Op die manier kan de uitsluiting van vele slachtoffers van die ongecontroleerde economische logica verhinderd worden. Dat zorgt voor een nieuw paradigma in de ontwikkeling en de opbouw van de wereld van morgen: verbondenheid tussen volkeren, gebaseerd op gerechtigheid.

Paulus VI besloot zijn encycliek *Populorum progressio* als volgt: “U allen die de noodkreet van de lijdende volkeren hebt gehoord en hun leed probeert te verlichten, u bent apostelen van de heilzame en waarachtige ontwikkeling die niet bestaat in een egoïstische rijkdom die om zichzelf gezocht wordt, maar in de economie in dienst van de mens, in het dagelijks brood dat aan allen geschonken wordt, als bron van broederlijke liefde en als teken van Gods voorzienigheid. Met heel ons hart zegenen wij u en wij roepen alle mensen van goede wil op hun streven broederlijk met het uwe te verenigen. Want als ontwikkeling de nieuwe naam is voor vrede, wie zou er dan niet met al zijn krachten willen voor werken?”¹¹.

Bovendien laten solidariteitscampagnes als Broederlijk Delen of 11.11.11 al 50 jaar of meer zien wat de levensomstandigheden, de strijd en de hoop zijn van bevolkingen in het zuidelijke halfmond en

---

11 Paus PAULUS VI, *Populorum progressio* 86

van de armsten onder hen. Er was ook de bijdrage en het getuigenis van voorgangers zoals de Braziliaanse aartsbisschop dom Helder Camara en de Mexicaanse bisschop Samuel Ruiz, van priesters, religieuzen en leken, maar ook van aanhangers van andere religies en filosofieën, leiders van dorpsgemeenschappen of van dakloze mensen in groeiende metropolen in Afrika, Latijns-Amerika en Azië. Tot in het diepste van ons hart en ons geloof stelden zij ons in vraag en raakten bij ons een gevoelige snaar!

Nadat paus Franciscus duidelijk heeft gemaakt dat het woord ‘solidariteit’ meer inhoudt dan enkele sporadische daden van edelmoedigheid, onderstreept hij dat solidariteit “de schepping vraagt van een nieuwe mentaliteit die denkt in termen van gemeenschap, van voorrang van het leven van allen op het zich toe-eigenen van de goederen door enkelen”¹². Hij voegt er nog aan toe: “Solidariteit is een spontane reactie van wie de sociale functie van eigendom en de universele bestemming van de goederen ziet als een werkelijkheid die aan het privébezit voorafgaat. Het privébezit van goederen wordt gerechtvaardigd voor zover hun bezit en toename het algemeen belang dienen. Om die reden dient de solidariteit beleefd te worden als een beslissing om aan de arme terug te geven wat hem toekomt. Wanneer deze overtuiging groeit en de praxis van solidariteit gestalte krijgt, openen ze de weg naar andere structurele veranderingen en maken deze mogelijk. Een verandering van structuren die niet leidt tot nieuwe overtuigingen en houdingen maakt dat diezelfde structuren vroeg of laat corrupt, onderdrukkend en inefficiënt worden”¹³. Het solidaire gebaar is het gebaar van zorg en therapie, die het de zieke mogelijk maakt, te genezen, vooral in ziekenhuizen en woon- en zorgcentra. Daarvoor is barmhartigheid in de harten en professionalisme in de organisatie nodig.

---

12 Paus FRANCISCUS, *Evangelii gaudium*, 2014, § 188.

13 Paus FRANCISCUS, *Evangelii gaudium*, 2014, § 189

Terug naar Jezus' gebaar van barmhartigheid tegenover de blindgeborene: Hij bestrijkt zijn ogen met slijk en stuurt hem weg om zich te wassen in het Siloam-bad. Jezus bereidt de genezing voor door een concreet gebaar van solidariteit waarmee Hij in een rechtstreeks contact met de persoon treedt en zijn lichaam respectvol aanraakt.

Op eenzelfde manier vormen praktische gebaren van solidariteit – een noodzaak in de huidige wereld – een antwoord op de dominantie van een ongecontroleerde en onrechtvaardige economie.

Een goed voorbeeld van economische solidariteit is de oprichting van de Europese Unie na de Tweede Wereldoorlog. De reglementering van de steenkool- en staalproductie smeedde gaandeweg de politieke unie. Economie kwam ten dienste van de vrede te staan. Die economische regeling mondde uit in het proces van politieke verzoening die van de EU een vredesmacht in Europa maakte, ook na de Balkanoorlog (1990-1995). Diezelfde regeling leidde ook tot een strijd tegen corruptie, wat een wezenlijke factor van sociale solidariteit is. Maar vandaag wordt de Europese geest bedreigd door op zichzelf terug te plooiën en door de moeilijkheid om vreemdelingen en vluchtelingen gastvrij op te nemen. Maar deze omstandigheden maken het alleen nog dringender de Europese geest verder te ontwikkelen¹⁴.

Met dit model als basis kunnen we dromen van een mondiale regeling van economie en handel, met als doel een evenwichtiger model en een betere verdeling van de rijkdommen. Ook de banken moeten ertoe aangezet worden op een rechtvaardige manier te investeren door microkredieten te verlenen aan kleine producenten. En ook het systeem van de coöperaties, dat in Europa zelf zijn waarde heeft bewezen, dient gestimuleerd te worden. Daarnaast moet een landbouw worden

---

14 Cf. Jacques DELORS, *L'Europe, une aventure spirituelle*, dans *Transversalités*, 3/2012 (N° 123), p. 119-132 ; en Jean-Pierre Delville (éd.), *Quelle âme pour l'Europe?*, Trajectoire 28, Namur, 2016.

ontwikkeld met een herwaardering van de lokale mogelijkheden en de directe band met de aarde.

3. De verbondenheid tussen volkeren of een barmhartige omgang

De dialoog tussen volkeren, culturen en religies is meer dan ooit een beslissend aspect om uit de logica van uitsluiting te geraken. Paus Franciscus beschrijft die vredesmissie in hoofdstuk 4 van *Evangelii gaudium*.

Het democratische kader is een waarborg voor deze dialoog, maar we weten dat dit kader niet overal de overhand haalt. Daarom zijn alle initiatieven die de dialoog bevorderen belangrijk om sociale gerechtigheid te bereiken. Oorlog is inderdaad de moeder van alle armoede.

Een heel symbolische gebeurtenis in dit verband is de ontmoeting in 1986, op uitnodiging van de heilige paus Joannes Paulus II, van de verschillende religies in Assisi om samen te bidden voor vrede. Het initiatief wordt sindsdien jaarlijks herhaald. Paus Franciscus kon in september 2016 dertig jaar *geest van Assisi* vieren, zoals het sindsdien wordt genoemd. Een van de concrete resultaten van dit initiatief is, onder meer, de vrede die tot stand kwam in de Centraal-Afrikaanse Republiek, dankzij de geest van verzoening en barmhartigheid die de belangrijkste religieuze actoren van het land bezielde. Paus Franciscus is geslaagd in zijn consequente opzet om het Jubeljaar van de Barmhartigheid te openen in Bangui, de hoofdstad van de Centraal-Afrikaanse Republiek, ook al kwam het land net uit een zware burgeroorlog die het Noorden tegen het Zuiden opzette, onder het voorwendsel van een strijd tussen moslims en christenen. Dankzij de gezamenlijke actie van katholieke, islamitische en protestantse leiders is het misbruik van de godsdienst door de oorlogstokers verijdeld. Het nieuwe

staatshoofd, president Faustin Touadéra, kon de situatie in handen nemen en besprak de situatie van zijn land met de religieuze leiders uit de hele wereld op de bijeenkomst in Assisi op 18 september 2016. Hij legde uit dat er een proces van *demystificatie* van de oorlog nodig was om tot vrede te komen. *Duistere krachten gebruikten de religie om oorlog te voeren*, zei hij. Vrede is echt het sluitstuk van een werk van barmhartigheid dat christenen, geïnspireerd door paus Franciscus, dienen te realiseren ondanks alle tegenstand.

Zo zijn de bisschoppen in de Democratische Republiek Congo, via de Nationale Bisschoppenconferentie van Congo (CENCO), erin geslaagd een democratisch proces op gang te brengen met het oog op de presidentsverkiezingen, na maanden van onderhandelen tussen de partijen. Wij feliciteren hen met dit initiatief.

In België beleven we een originele vorm van verbondenheid. Het is een blijvende opdracht om te werken aan een dialoog tussen regio's en gemeenschappen om de sociale solidariteit tussen en de openheid op de ander te bevorderen.

De bijzondere band tussen de twee continenten, Europa en Afrika, toont de noodzaak aan van de oprichting van Eurafrika, een samenwerkingsverband waarbij ieder wint.

Om een bijdrage te leveren aan de verbondenheid tussen volkeren moeten christenen de anderen, vooral de armen, dichtbij en veraf, leren kennen en erkennen, hoe verschillend ze ook zijn. In het licht van het geloof in Jezus moeten christenen zich bekeren, eerst op het persoonlijke vlak, maar ook op het vlak van de menselijke en christelijke gemeenschappen, én op structureel vlak. Dit geldt zowel voor hun dagelijkse praktijk als voor hun engagementen op middellange en lange termijn. Het leven in een kerkgemeenschap is een pilootervaring voor de verbondenheid tussen volkeren.

Paus Benedictus XVI schreef: “De Kerk is teken en werktuig van de eenheid”¹⁵. De genade van Christus is de bron van deze eenheid volgens paus Johannes XXIII: “Moge dankzij Christus, alle volkeren op aarde, verbroederen en moge de door ieder zo vurig verlangde vrede, heersen en bloeien”¹⁶.

De oproep om de anderen te leren kennen en te erkennen, wordt vandaag natuurlijk gemakkelijker omdat onze wereld een groot dorp geworden is. Maar die oproep krijgt nu een heel bijzondere kleur door de massale komst van migranten en vluchtelingen naar Europa. Zij ontvluchten hun land wegens het vele geweld en de conflicten of door de nog altijd actuele strijd tegen de honger en voor ontwikkeling.

Tegenover dergelijke situaties is het belangrijk te kiezen voor een positieve benadering en te beklemtonen wat mensen kunnen doen om van een samenleving een gemeenschap te maken. “En toch is alles niet verloren”, schrijft paus Franciscus, “omdat de mens in staat is heel laag te vallen, maar zich ook kan overtreffen. Hij kan opnieuw kiezen voor het goede en een nieuwe start nemen, ondanks alle mogelijke psychologische en maatschappelijke omstandigheden die hem worden opgelegd. Hij is in staat eerlijk naar zichzelf te kijken, afkeer voor zichzelf te tonen en nieuwe wegen naar de waarheid in te slaan. Er bestaan geen systemen die de openheid voor het goede, het ware en het schone volledig vernietigen of die het vermogen om te reageren volgens wat God in het diepst van ons hart blijft aanmoedigen helemaal kapot maken. Aan iedereen van deze wereld vraag ik deze eigen waardigheid niet te vergeten en te beseffen dat niemand het recht heeft deze waardigheid af te pakken”¹⁷.

---

15 Paus BENEDICTUS XVI, encycliek *Caritas in veritate*, 2009, § 54. In deze encycliek maakt de paus in het eerste hoofdstuk (§ 10-20) een grondige analyse van *Populorum progression*, van paus Paulus VI.

16 Paus Johannes XXIII, encycliek *Pacem in terris*, 1963, § 171.

17 Paus Franciscus, encycliek *Laudato Si'*, 2015, § 205.

Zoals toegelicht in onze verklaring van 2015, *Samenleven met vluchtelingen en migranten, onze broeders en zusters*, zijn wij getuigen en geen loutere toeschouwers van de huidige ‘ontwrichtende’ migraties omwille van heel diverse en complexe motieven. Wij voegden eraan toe: *Maar altijd weten wij dat mensen hun land slechts verlaten omdat zij de hoop koesteren elders een beter leven te vinden. Wanneer mensen oorlogen, onderdrukking, honger, grote armoede, vervolging en discriminatie ontvluchten, liggen structurele oplossingen niet kant-en-klaar. Iedereen weet dat gedwongen migratie slechts zal ophouden als in de landen van oorsprong, de woon-, werk- en leefomstandigheden ten gronde gezond zullen zijn.* We denken ook dat het nodig is om vormen van legale immigratie te vinden die een alternatief vormen voor de politiek van het optrekken van muren en de illegale immigratie met zoveel doden op zee. Wij steunen het opzetten van humanitaire corridors die mensenlevens redden.

Op dezelfde manier wordt vandaag realiteit wat Jezus met de blindgeborene deed. Jezus opende voor de blindgeborene een perspectief op nieuwe relaties en Hij bewoog de omstanders tot respect en erkenning.

Met betrekking tot een politiek die vandaag vaak leidt tot oorlog en geweld tussen volkeren en samenlevingen, maakt de oprichting van een verbondenheid tussen volkeren een wereldvrede mogelijk als ze geïnspireerd wordt door barmhartigheid. Ieder verdient bevestiging en respect, vooral diegene die stevast uitgesloten wordt.

4. Een opdracht in het belang van de schepping of een Kerk ‘in transitie’

In zijn encycliek *Laudato si’* koppelde paus Franciscus zijn oproep om te luisteren naar de schreeuw van de armen aan het luisteren naar de schreeuw van de aarde. Hij vroeg ook om te zorgen voor een in-

tegrale economie die alles wat leeft en de hele schepping integreert. Want onze levenswijze, de vele moeilijkheden, de overheersing van de economie en de versplintering van de verschillende sectoren van de menselijke activiteit vormen een bedreiging voor de draagkracht van de aarde. De meest kwetsbaren en armen onder ons zijn er de eerste slachtoffers van. Daarom volgt hier een uitnodiging om er iets aan te doen, een oproep om ons samen verantwoordelijk te voelen voor ons *gemeenschappelijke huis* dat de aarde is. Dit vraagt een andere manier van leven (van eten, wonen, zich verwarmen of zich verplaatsen); een manier om ons solidair te tonen, vooral met mensen die als alternatief voor de ontwikkeling van de landbouwindustrie, een familiaal landbouwbedrijf uitbouwen en doen groeien; door mensen aan te spreken die op zijn minst een beetje in de macht delen; door onze tussenkomsten in de instellingen op al de ons bekende niveaus – van lokaal tot mondiaal – om ervoor te zorgen dat de VN-verbintenissen, en vooral die van het Akkoord van Parijs in december 2015, definitief bekrachtigd worden en vooral in de praktijk gebracht worden in de verschillende landen, zowel in eigen land als wereldwijd.

Broederlijk Delen, Entraide et Fraternité en *Miteinander Teilen* en andere katholieke en christelijke organisaties vragen dit samen met hun partners die werkzaam zijn op het terrein. Zij roepen op mee te werken aan de verandering van het huidige economische bestel en een nieuwe levensstijl te ontwikkelen, in de lijn van de encycliciek *Laudato si'*. Een waarachtige solidariteit met de armsten in de wereld betekent immers dat we onze levenswijze in vraag stellen en kiezen voor een duurzame economie, die rekening houdt met de draagkracht van de aarde. Zo zal er nu en in de toekomst plaats zijn voor alles wat leeft en bestaat op onze planeet. De ecologische situatie van de wereld is een van de belangrijkste terreinen die dringend om een gemeenschappelijke regelgeving vraagt. Alles wat in deze materie op nationaal of continentaal vlak kan gedaan worden, betekent een belangrijke stap.

Ja, we moeten geloven in de kracht die verandering kan realiseren als we met velen deze weg gaan. We kunnen ons ook inzetten voor instellingen *in transitie*, op weg naar een wereld met meer respect voor ecologie¹⁸. We engageren ons voor een *ethiek van het genoeg*, een levensstijl die soberheid bevordert.

Dit is het terrein van een gemeenschapsethiek die heel onze planeet omvat en die de uitsluiting van de zwakken overstijgt. Dit opent het pad naar een opdracht die aan iedereen wordt toevertrouwd en die leidt tot een persoonlijke spiritualiteit zoals het einde van het verhaal van de blindgeborene laat zien. We engageren ons dan in een echte beweging, in het hart van het middenveld, om samen te zien, te oordelen en te handelen.

Zo'n geëngageerde houding maakt het mogelijk succesvol weerwerk te bieden aan de ethische onverschilligheid, door iedereen op aarde een opdracht voor het behoud van de schepping toe te vertrouwen. De *dynamiek van transitie* spreekt iedereen aan, hoe zwak ook, en stimuleert de politieke verantwoordelijken om één front te vormen om de planeet te redden. Op die manier bereiken we een dimensie van verbondenheid tussen volkeren in dienst van heel de aarde.

---

18 Cf. Rob HOPKINS, *The Transition Handbook: From Oil Dependency to Local Resilience*, Green Books, 2008.

5 Besluit

Dierbare broeders en zusters, wij willen ieder van u bedanken die zich nu al daadwerkelijk inzet voor de integratie van de arme in de samenleving en ten dienste staat van de verzoening in de wereld. Talrijk zijn de christelijke gemeenschappen die solidariteitswerk organiseren en initiatieven nemen voor de ontwikkeling van volkeren. Velen van u maken ook deel uit van pluralistische groeperingen of engageren zich individueel. Al die initiatieven moedigen wij aan. Juist door de directe inzet samen te voegen met de sociale structuren kunnen we vooruitgang boeken op het vlak van sociale rechtvaardigheid. Wij willen u ook uitnodigen om deze delicate onderwerpen en kerntaken in onze wereld uit te diepen en te onderzoeken.¹⁹ Wij hopen dat elke christen zich in de mate van zijn mogelijkheden engageert in dienst van de mensheid. De boodschap van het Evangelie gaat doorheen fysieke genezing en het zich ten dienste stellen van de meest kwetsbare, om uit te monden in de verbondenheid tussen volkeren.

Met deze pastorale brief ter gelegenheid van de veertigdagentijd, een tijd van bekering en voorbereiding op Pasen, willen wij u tot slot uitnodigen om doorheen gebed en vasten, de link te leggen tussen het stimuleren van veranderingen en echte bekering.

Vaak afgewezen, maar toch ook vaak sterk gewaardeerd in onze huidige samenleving, is het vasten een van de drie sleutelwoorden van de

---

19 Voor een verdere uitdieping zie o.a.: CONFÉRENCE DES ÉVÊQUES DE FRANCE. SERVICE NATIONAL FAMILLE ET SOCIÉTÉ, *Notre bien commun. Connaître la pensée sociale de l'Église pour la mettre en pratique*, Paris, Les Editions de l'Atelier, 2 vol., 2014-2016; Alain THOMASSET, *Les vertus sociales. Justice, solidarité, compassion, hospitalité, espérance. Une éthique théologique* (Donner raison, Théologie, 48), Namur-Paris, Lessius-Éditions jésuites, 2015. Ellen VAN STICHEL, *Uit liefde voor rechtvaardigheid: Katholiek sociaal denken over globale plichten*, Kapellen, 2016; Walter LESCH, *Kein Recht auf ein besseres Leben. Christlich-ethische Orientierung in der Flüchtlingspolitik*, Herder, 2016

veertigdagentijd, naast gebed en delen. Drie spirituele houdingen die christenen samen met joden en moslims beschouwen als fundamenteel in hun geloofspraktijk.

Ter gelegenheid van de veertigdagentijd worden we eraan herinnerd dat vasten bevrijdend werkt, want het bevrijdt ons van al wat overbodig is. Het is een vorm van verzet en protest tegen een cultuur die ons doet geloven dat de zin van het leven bestaat in bezit. En vasten kan een weg van onthechting zijn.

Vasten is meer mens worden, meer solidair, meer bezorgd voor onze aarde. Het is leven volgens een ethiek van soberheid die ruimte schept om goed te leven.

Vasten is veranderen, zelf veranderen om solidair te worden, om te delen, vooral met mensen die er alles aan doen om de levensomstandigheden te verbeteren van hun gezin, hun gemeenschap, hun land en daardoor ook van de hele mensengemeenschap.

Wij nodigen u daarom uit om de soberheid van de veertigdagentijd te beleven en zo te ervaren dat gebed en verandering in leefgewoontes verrijkend kunnen zijn. Laten we creatief zijn om bij te dragen aan de opbouw van de gemeenschap tussen volkeren, die we als christenen kunnen verbinden met de gemeenschap van de heiligen.

Het inzicht van paus Paulus VI en zijn opvolgers na het Tweede Vaticaans Concilie werd verhelderd en verrijkt door het Evangelie en de sociale leer van de Kerk, maar ook door alles wat de armen en zij die strijden tegen armoede en ongelijkheid realiseren. Wij nodigen u als christenen uit om, ondanks het onrecht en het geweld die onze wereld treffen, werk te blijven maken van een rechtvaardigere en duurzamere wereld zonder ongelijkheden, en dit samen met alle mannen en vrouwen die hetzelfde nastreven.

Ons hiervoor inzetten herinnert ons aan de oproep van de Heer en zet ons op weg om die in praktijk te brengen. Het herinnert ook aan de uitspraak van de Bisschoppensynode in Rome eind 1971: *De inzet voor gerechtigheid en de medewerking aan de verandering van de wereld zien wij als een opbouwende dimensie van de verkondiging van het Evangelie, die de zending van de Kerk is voor de redding van de mensheid en haar bevrijding uit elke situatie van onderdrukking.*

Deze brief sluit aan bij de vele bijdragen van paus Paulus VI en van paus Franciscus die pleiten voor ontwikkeling door verbondenheid tussen volkeren, gebaseerd op gerechtigheid. Laten we de inhoud ervan in praktijk brengen, samen met alle vrouwen en mannen van goede wil.

De bisschoppen van België
26 maart 2017

